

Siyaset-Namelere Göre Yeniçeri Ocağı'nın İslahına Yönelik Tavsiyeler

The Recommendations for the Reclamation of the Janissary Guild According to Siyasetnamehs

Kamil YAVUZ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye
Department of History, Ordu University,
Faculty of Sciences and Letters, Ordu
University, Ordu, Türkiye
Kamilyavuz_Turkey@hotmail.com

Öz

Osmanlı Devleti'nin daimî ordusuna asker yetiştirmek için kurulan Yeniçeri Ocağı, 16. yüzyıldan itibaren pek çok kurumda olduğu gibi bozulmaya başlamıştır. Osmanlı Devlet adamlarıyla ilmiye mensupları Osmanlı kurumlarında görülmeye başlayan bozulmayı durdurabilmek maksadıyla padişaha ve devlet adamlarına raporlar sunmaya başlamışlardır. Raporlarda en çok üzerinde durulan konuların başında Osmanlı Devleti'ni ayakta tutan birinci güç olarak kabul edilen Yeniçeri Ocağı'nda zuhur eden bozulmalar gelmektedir. Devletin yayılma ve genişleme politikasında başat güç olan Yeniçeriler zamanla sultanlarını katleden ve isyanlarla anılan bir yapıya dönüşmüştür. İşte bu çalışmada Târih-i Kitâb-ı Müstetâb Ahbâr-ı Aliyye der-Gazavât-ı Murtazaviyye, Kitabu Mesalihî'l Müslimin Menafii'l Müminin, Koçi Bey Risalesi, Nesayihü'l- Vüzera ve'l Ümera, Kavanin-i Yeniçeriyân ve Aziz Efendi Siyaset-nesmesi gibi bazı siyaset-namelere hareketle devlet adamlarının ve ilmiye mensuplarının ocaktaki bozulmayı nasıl gördükleri ve bu bozulmanın önüne geçmek için ne gibi tavsiyelerde buldukları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Osmanlı Kurumları, Yeniçeri, Yeniçeri Ocağı, Siyasetname

Abstract

The Janissary Guild, which was established to train soldiers for the standing army of the Ottoman Empire, began to deteriorate as in many other institutions as of the 16th century. Ottoman statesmen and members of the seminary began to submit reports to the sultan and statesmen in order to stop the deterioration of Ottoman institutions. One of the most emphasized issues in the reports was the deterioration of the Janissary Guild, which was considered to be the primary force keeping the Ottoman Empire afloat. The Janissaries, which were the main force in the expansion and expansion policy of the state, turned into a structure that slaughtered its sultans and was known for rebellions. This study focuses on how the statesmen and members of the scientific community saw the deterioration in the Janissary Corps and what kind of recommendations they made to prevent this deterioration, based on some political documents such as Târih-i Kitâb-ı Müstetâb Ahbâr-ı Aliyye der-Gazavât-ı Murtazaviyye Kitabu Mesalihî'l Müslimin Menafii'l Müminin, Koçi Bey Risalesi, Nesayihü'l- Vüzera ve'l Ümera, Kavanin-i Yeniçeriyân and Siyasetnameh of Aziz Efendi.

Keywords: Ottoman State, Ottoman Institutions, Janissary, Janissary Guild, Siyasetnameh.

Geliş Tarihi/Received 22.04.2024
Kabul Tarihi/Accepted 28.05.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 12.06.2024

Atıf:

Yavuz, K. (2024). Siyaset-Namelere Göre
Yeniçeri Ocağı'nın İslahına Yönelik
Tavsiyeler. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler
Dergisi*, 72, 110-116.

Cite this article:

Yavuz, K. (2024). The Recommendations
for the Reclamation of the Janissary
Guild According to Siyasetnamehs.
Journal of Literature and Humanities, 72,
110-116.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Giriş

Osmanlı Devleti, yaygın kanaate göre, XV. ve XVI. yüzyıllarda bütün kurumlarıyla en yüksek noktaya ulaşmıştır. Osmanlı klasik dönemi olarak da tesmiye edilen bu devir XVI. yüzyılın sonlarına doğru kapanmaya başlayacaktır. Devlet, en kudretli padişahlarından biri olan Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarından itibaren Osmanlı kurumlarında ve toplumunda durağanlık ve çözülme kendini gösterecektir. Esasen Osmanlı devlet ve toplum yapısındaki bu gelişmeler dönemin Osmanlı aydınları tarafından dikkatle takip edilmiş ve bilhassa XVI. yüzyılın sonlarından itibaren içinde buldukları durumu ele alarak kendi devlet ve toplum düzenlerindeki yozlaşmalar tarafından ifade edilmiştir. Kendi ifadeleriyle söylemek gerekirse nizam-ı aleme ihtilal ve reaya ve berayaya infial geldiğini fark etmişlerdir (Öz, 1997, s. 12). Devleti içine düştüğü bu durumdan kurtarmak ve eski günlerine döndürmek için gerekli tedbirlerin alınması yönünde pek çok eser kaleme almışlardır. Devlet düzenindeki bozulmayı gösteren ve bunlara karşı çareleri tavsiye eden bu eserlere siyaset-name veya nasihat-name denilmektedir.

Hint-İran devlet geleneğinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan siyaset-nameler, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamülmülk'ün Siyaset-name'si gibi erken dönemlerden itibaren Türk devlet adamlarına da yol göstermek için hazırlanmıştır (İnalçık, 2000, s. 11-23). Fakat bu türün gelişimi özellikle Osmanlı döneminde kendini gösterir. Bu itibarla Osmanlı döneminde onlarca siyaset-namenin yazıldığı bilinmektedir. Bursalı Mehmet Tahir Osmanlı döneminde yazılmış 172 siyaset-name tespit etmiştir (Uğur, 2001, s. 19). Osmanlı dünyasında ilk siyaset-name Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa'nın yazdığı Kenzü'l Kübera ve Mehakku'l Ulema isimli eserdir. Lütü Paşa'nın Asafname'si, Hasan Kafi Aksarayı'nın Usulü'l Hikem fi Nizam'ül Alem ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nushatü's-Selatin isimli eserleri XVI. yüzyılın başlıca siyaset-nameleri arasında sayılmaktadır. Bu eserler genellikle yöneticilerin reaya karşı duruşunu, düzenli ordunun gerekliliği, memurlarının seçiminde önem verilmesi gereken konuları, devlet memurlarının nasıl ve ne şekilde denetleneceği, bu konuların etrafında gerek memuriyette gerekse de sarayda baş gösteren yozlaşmanın yani zulüm ve rüşvet gibi sorunların nasıl önleneceği gibi temel konuları işlemektedir. Bu konular siyasetnamelerin yazımında bir gelenek haline gelerek ana temalar değişmeden yenilenmiştir (Oğuzoğlu, 2000, s. 161). Siyaset-name yazarları konularını ilginç hale getirmek için konular arasına hikâyeler ve şiirler serpiştirmişler ve sözlerini kuvvetlendirmek için dinsel motifler ekleyerek önceki dönem idarecilerin uygulamalarına yer vermişlerdir (Uğur, 2001, s. 109).

XVI. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, hükümet idaresinde meydana gelen bozulmanın yanı sıra toplum düzeninin de görülmeye başlayan bozulma emareleri siyaset--namelerde ele alınan konularda birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Bu eserlerde yine devlet ve toplum anlayışı işlense de bu kez nazarı meseleler yerine devletin içine düştüğü durum ele alınarak bu durumdan çıkış yollarına dair öneriler yer alıyordu (Öz, 1997, s. 15). Konuyu daha açık belirtmek gerekirse, bu dönemde yazılan siyaset--nameler devlet ve toplum yapısında görülen aksaklıkları ele alarak bu aksaklıkların giderilmesine yönelik önlem ve tavsiyeleri işliyordu (Uğur, 1996). Bu dönemde yazılan siyaset-namelerin en önemli özelliği, devlet ve toplumun Osmanlı Devleti'nin zirvesi olarak kabul edilen Kanuni dönemine dönülmesini istemektir. Mehmet Genç tarafından gelenekçilik olarak tavsif edilen bu hususun temelinde kanun-ı kadime riayet edilmesi gelir. Eserlerde devlet düzenine ilişkin çok iyi tespitler yapılması, yöneticilere şer-i şerife ve kanunnamelere uyması öğütlenirken siyasetname yazarlarından pek çoğunun dönemin şartlarının değiştiğini fark edemediklerini ifade etmek gerekir.

Klasik Dönemde Yeniçeri Ocağı

Osmanlı Beyliği'nin ilk fetihlerini gerçekleştiren ilk düzenli birlikler yaya ve müsellemlerden müteşekkil olan askeri kuvvetlerdi. Bu kuvvetler savaş zamanlarında günlük iki akçe alırlar, barış zamanlarında ise kendilerine tahsis edilen çiftliklerde kalırlardı (Yücel-Sevim, 1991, s. 308). Bunlar, her ne kadar belirli bir süre beyliğin ihtiyaçlarına cevap vermiş olsalar da zamanla sayılarının yetersiz olması, sürekli silahlı kalınmaları ve sadece kendi komutanlarının emrinde olmaları gibi sebeplerden dolayı devamlı silahlı olan bir merkezi kuvveti teşkiline gidildi. Böylece Anadolu Selçukluları örneğinden hareket edilerek Yeniçeri Ocağı kuruldu (Ünal, 1999, s. 43-44). Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunun tarihi kesin olarak tespit edilmemiş olmasına rağmen ocağın kuruluşu I. Murat (1359-1389) dönemine rastlar. Rumeli taraflarına geçilmesi ve Edirne'nin fethi devletin askere olan ihtiyacı artmış, I. Murat'ın yakınlarında bulunan Çandarlı Kara Halil Paşa'nın tavsiyesi üzerine de hem Yeniçeri Ocağı hem de bu ocağın ihtiyacını karşılayacak olan Acemi Ocağı kurulmuştur (Özcan, 1999, s. 338).

Osmanlı Devleti'nin yayılma ve büyüme döneminde ortaya çıkan Acemi Ocağı özellikle devletin sınırlarının genişlemesiyle birlikte daimî ve muvazzaf bir gücün varlığına ihtiyaç duyulmasına dayanmaktadır (Beyhan, 1999, s. 258). Bunun için yürürlüğe konulan pençik kanunu gereğince savaş esirlerinden yararlanılma yoluna gidildi. Penç-Yek kanuna göre, savaşlarda alınan ganimet veya ele geçirilen her beş/penç esirden biri/yek devlete aitti. 1. Murad döneminde düzenlenen bu sisteme pençik oğlanı denilirdi. Kanunnameye göre ele geçirilen esirlerin her biri 125 akçe değerindedir fakat esir sahipleri eğer ele geçirdikleri esirlerin sahipleri olmak isterlerse "pençik akçesi" olarak 125 akçenin 5'te 1'i oranında vergi de ödeyebilirlerdi (İlgürel, 1986, s. 387; Uzunçarşılı, 1943, s. 6vd.). Pençik oğlanları kısa süreli eğitimler aldıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na hızlı bir şekilde alınırlardı. Fakat bu durumun zorlukları

ortaya çıkınca savaş esirlerini hemen ocağa almak yerine Türk yaşam şeklini daha iyi kavrayabilmeleri ve sisteme kolayca uyum sağlayabilmeleri için Anadolu'daki Türkmen ailelerine verilmiştir. Esirler bu sistemle birlikte belli bir meblağ karşılığında hem tarımla uğraşabilecekler hem de Türk örf, adet ve geleneklerini öğrenerek daha kolay bir geçiş dönemi yaşamış olacaktı (Neşri, 1995, s. 199). Türk ailelerinin yanında Türk-İslam sentezini kavrayan esirler askerlik eğitimleri için de Acemi Ocağı'na alınırlardı. Daha sonra, asker ihtiyacını karşılamak için pençik kanununa ek olarak devşirme kanunu geliştirildi. Osmanlı Devleti'nin asker ihtiyacını karşılayamaması yüzünden Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı yayılması belli bir zaman durmuş, iç mücadeleler ve saltanat kavgaları nedeniyle bazı yerler Bizans'a ve Sırlara kaptırılmıştı. Bundan dolayı II. Murat zamanında yeniçeri ihtiyacının karşılanması için devşirme kanunu ihdas edilerek, Rumeli'ndeki Hıristiyan çocuklarından istifade edildi (Uzunçarşılı, 1945, s. 563).

Kapıkulu ocaklarına ne kadar asker alınacağı gibi önemli konular yeniçeri ağaları tarafından tespit edilir ve divan-ı hümayuna sunulurken arz edilirdi. Akabinde divandan çıkacak karara göre 8 ile 20 yaş aralığındaki gençler askerlik için devşirilirdi. Fakat bu devşirmenin nasıl ve ne şekilde yapılacağı, kanunlar aracılığıyla kesin ifadelerle ortaya koyulmuştur (Özcan, 1994, s. 254; detaylı bilgi için bkz. Gül, 2020). Devşirme sisteminin başladığı ilk sıralarda bu görev mahalli yöneticiler tarafından yerine getirilmesine rağmen bunların suistimalleri görülünce merkezden görevliler atanmaya başlandı. Öyle ki, yeniçeri olmanın çocuklarına getireceği faydayı düşünen pek çok şehirli Hıristiyan ve Müslüman aile, görevlilere rüşvet vererek veya çocuklarını taşraya göndererek onların da devşirilmesini istemekteydiler (Shaw, 1994, s. 168). Fakat devlet düzenin işlediği dönemlerde bu gibi kanuna muhalif hareketler şiddetle cezalandırılmakta, ocağa alınacak kişilerin gerekli şartlara haiz olmasına önem verilmekteydi (Özcan, 1999, s. 255). Devletin devşirme hususundaki bir diğer hassasiyeti ise, Bosnalı Müslümanlar dışında, ocağa hiçbir Müslüman çocuğunun alınmamasıydı. Yöneticiler tarafından üzerinde hassasiyetle durulan konuların başında bu husus gelmekteydi (Uzunçarşılı, 1983, s. 554). Ocağın ilk kurulduğu zamanlarda sadece Rumeli'nde çocuk devşirilirken zamanla bunun sınırları genişletilerek Anadolu'da yaşayan Hıristiyanların çocukları da ocağa alınmaya başlandı (Vryonis, 2002, s. 542).

Devşirme ve pençik kanunları gereğince toplanan oğlanlar yeniçeri ağası tarafından teftiş edildikten sonra eşkâl defterine kayıtları yapılır ve sünnet edilirdi. Daha sonra, bu çocuklar Rumeli ve Anadolu ağalarının mesuliyetinde asgari 3, azami 8 sene için Anadolu ve Rumeli'ndeki çiftlik sahiplerine veya Türk köylüsünün hizmetine verilirlerdi. Bu suretle, çocuklar bedenlen zindelik kazandıkları gibi Türkçeyi ve Müslüman adetlerini de öğrenirlerdi. 7-8 sene sonra Gelibolu'ya (sonra İstanbul'a) gelip Acemi Ocağı'na giderlerdi. Bunlar, gerekli zamanlarda saray, cami, çeşme ve köprü gibi sosyal tesislerin inşaatında veya gemilerde görev alırlardı (İlgürel, 1993, s. 388).

Yeniçeri ocağı ilk kurulduğu zamanlarda 1.000 kişi idi. Yıldırım Bayezid döneminde sayıları artmaya başlamış, II. Murat zamanında 3-4.000, II. Mehmet zamanında 8-12.000, Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise 12-14.000 yeniçeri vardı. Aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği üzere, yeniçeriler zamanla oldukça kalabalıklaşmışlar ve sayılarının artmasına mukabil siyasi iktidar üzerindeki nüfuzları da artmıştır (Ünal, 1999, s. 47). Yeniçeri ağası aynı zamanda ocağın en büyük ve en yüksek askeri zabitiydi. Bunun altında sırasıyla sekbanbaşı, kul kethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, haseki ağalar ve başçavuş vardı. Ocak yaya, sekban ve ağa bölüklerine ayrılan yeniçeriler de 101 bölükten oluşan cemaatler de vardır. Başlangıçta müstakil olan sekban bölükleri yeniçeri ocağına ilhak edilmiş, böylece yeniçeri ocağının orta ve bölük adedi 196'ya çıkmıştı (Özcan, 1999, s. 340). Yeniçerilerin asli görevleri savaşmaktı. Padişahın en yakın korumaları bunlardı. Yine divan-ı hümayun toplantıları sırasında nöbet tutmak, yangınlara müdahale etmek, İstanbul'un asayişini sağlamak, sınır kalelerinde muhafızlık etmek gibi görevleri de vardı. Yeniçeriler, haftada üç gün talim yaparlardı. Başlangıçta evlenmeleri yasak olsa da zamanla ihtiyarlarına evlenme müsaadesi verildi. Fakat zamanla evlilikleri oldukça yaygınlaştı. Çocukları olursa ocağa alınırdı (Bülbül, 2000, s. 141).

Yeniçeri Ocağı'nın Bozulması ve Tavsiyeler

Yeniçeriler Ocağı kuruluşundan XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, önemli fetihlerin gerçekleştirilmesinde ve toprakların genişletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Uzun bir dönem hizmet veren bu ocak, yukarıda da belirttiğimiz üzere, tedricen yozlaşmış ve bu süreç sonunda da ortadan kaldırılmıştır. Bu kısımda ocağın bozulması Kitab-ı Müstetab, Kitabı Mesalihi'l Müslimin Menafii'l Müminin (Kitab-ı Müstetab, 1988), Koçi Bey Risalesi (Koçi Bey Risalesi, 1998), Nesayihü'l- Vüzera ve'l Ümera (Nesayihü'l- Vüzera ve'l Ümera, 2000), Kavanin-i Yeniçeriyân (Fodor, 1986) ve Aziz Efendi Siyaset-namesi'nden (Öz, 1997, s. 12) istifade edilerek değerlendirilecektir. Yazarları belli olmayan Kitabı Mesalih, Kitab-ı Müstetab, Kavanin-i Yeniçeriyân ve Koçi Bey, Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Aziz Efendi tarafından yazılan siyaset-namelerde kapı halkıyla ilgili önemli tespitler ve bilgiler yer almaktadır. Adı geçen siyaset-nameler askeri bir devlet olarak tebarüz eden ve yıllarca bu gücü sayesinde başarılı fetihler gerçekleştiren devletin en önemli gücünün bozulması karşısında sessiz kalmamışlardır. Bu konu hakkında çok değerli tespitler ve görüşler ortaya koyarak, devrin ileri gelen yöneticilerini bu husus hakkında aydınlatmışlar ve bu konuda onların tedbir almasını öğütlemişlerdir.

İncelediğimiz siyaset-namelerde kapıkullarının durumunu anlatan kısımlarda dikkatimizi çeken ilk husus kapıkullarının sayılarının kanun-ı kadime aykırı olarak artmasıdır. Aziz Efendi, Koçi Bey ve Kitab-ı Müstetab'ın bildirdiğine göre, III. Murad'ın dönemine kadar yeniçerilerin sayıları oldukça azdı. III. Murad'ın cülusu zamanında yeniçerilerin sayısı 13.500, 6 bölük halkı

mevcudu ise 6.200 idi. III. Murat zamanında Mevacib olan; ulufeli kulların toplam sayısı 36.400 -Koçi Bey'de 36.153; Kitab-ı Müstetab'ta 40.000- iken eserlerin kaleme alındığı sırada, 70.000'i yeniçeri ve altı bölük mensubu olmak üzere toplamı 90.000 ila 100.000 civarındadır (Öz, 1997, s. 81; Koçi Bey Risalesi, s. 30; Kitab-ı Müstetab, s. 7). Kitab-ı Müstetab'ın bu konu hakkındaki teşhisi fazla söze hacet bırakmayacak kadar açıktır: "...kezalik sair ocakların neferi bir iken üç olmuştur..." (Kitab-ı Müstetab, s. 7). Anlaşıldığı üzere, kapı kullarının miktarı kısa bir süre zarfında yaklaşık üç kat artmıştır. Bu artışın sebepleri de nispeten siyaset-namelere yansımıştır. Buna göre III. Murat, Şehzade Mehmet'in (III. Mehmet) sünnet düğününde hizmeti geçenleri, "kul kardeşi" adı altında talim-terbiye görmeden yeniçeri yapmış, onun bu hareketi de hem yeniçeri sayısının artmasına hem de ocak nizamının sarsılmasına neden olmuştur (Özcan, 1999, s. 340). Yabancıların ocağa dâhil edilmesi bununla da sınırlı değildir. Bu konuda, Koçi Bey'in verdiği bilgiler oldukça dikkat çekicidir. Ona göre Yeniçeri Ocağı'na yabancıların alınması - ecnebi duhulü- geniş ölçüde Sultan Mehmet zamanında olmuştur. Sultan Mehmet İstanbul'da biriken kalabalığın bertaraf edilmesinde hizmeti geçenlerin istediği üzerine onları yeniçeri ağası Ferhat Paşa'nın itirazlarına rağmen, ocağa dâhil etmiştir. Böylece bir bidat ortaya çıkmış ve yeniçerilerin sayıları zamanla artmıştır (Koçi Bey Risalesi, s. 55).

Ocağın eski fonksiyonlarını kaybetmesindeki tek önemli husus bu değildir. Siyaset-nameler, yeniçeri teşkilatının bozulmasının ve yeniçerilerin sayısının bu denli artmasının en önemli sebebi olarak yeniçeriliğe uygun olmayan kişilerin yaya-başlılarına rüşvet vermek suretiyle ocağa dâhil olmalarını gösterir. Padişahların yukarıda belirtilen uygulamalarıyla, yaya-başlıların yolsuzlukları yüzünden yeniçeri sayısı oldukça artmıştır. Siyaset-namelerin bu husus hakkındaki görüşlerden bazı bölümleri iktibas edersek durum daha iyi anlaşılacaktır: "Reaya oğlın halas eylemek için çift öküzün ve bağın ve tarlasın bil-küllüye satub bu yaya başına rüşvet virür, oğlunu kurtarur. Dahi ol kafirin oturacak ve duracak yeri kalmaz, oğlı ile kızı ile başunu alub gider (Kitabu Müslimin, s. 106). Kitab-ı Müstetab'da ise konu şöyle takdim edilmektedir: "...şimdiki hal olur olmaz reaya bir çift öküzün satub akçe kuvvetiyle kimi sipahi ve kimi yeniçeri olub istedikleri dirliğe ve mansıba geçer olmuşlardır. El hasıl ecnebilere dirlik ve mansıb ve sancak ve beğlerbeğilik virilmekle ecnebi olanlar tarikten gelen kurallara galip olup ve ziyade olmuşlardır" (Kitab-ı Müstetab, s. 8).

Ocağa yabancıların alınmasından kaynaklanan bozukluklara Kavanin-i Yeniçeriyan yazarı da dikkat çekmektedir. Ona göre dikkatsizlik özellikle aç gözlülük sebebiyle çok sayıda Türk, Acemi Ocağı'na, sonra da Yeniçeri Ocağı'na girmiştir. Görevliler, rüşvetle Türk çocuklarının anne ve babalarını Hıristiyan isimleriyle kaydederek Acemi Ocağı'na almışlardır. Onun ifadesiyle söylemek gerekirse "...Yeniçeri Ocağı'na Türk dahil olmağa illet-i müstakile olmuştur. Devşirmeye ihtiyaç kalmamıştır". Devşirmenin bozulmasına sebep olmuştur (Fodor, 1986, s. 221). Yazar, ocağın bozulmasında yabancı unsurların alınmış olmasını en önemli sebep olarak göstermektedir. Yukarıda bir vesile ile belirttiğimiz gibi, bu çeşit yolsuzluklar klasik dönemde de görülmesine rağmen, sorumlular şiddetle cezalandırılmaktaydı. Fakat XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde devlet bunları takip etmek ve cezalandırmakta eski kabiliyetini kaybetmişti.

Ocağa yabancıların duhulünde etkili olan bir bidat de velediş namıyla ocağa yabancıların alınmasıdır. Devşirme çocukları önceleri velediş (sipahi oğlu) olarak ocağa alınıp, yeniçeri olmakla birlikte intizam ve düzenin bozulmasından sonra bu sayı oldukça artmıştır. Koçi Bey'in bildirdiğine göre, "İbtidadan bölük-i velediş namıyla olmak memnu ve muhal idi" (Koçi Bey Risalesi, s. 31). Koçi Bey bu taife hakkında şu bilgileri verir, "...olub velediş dahi ediyorlar güne güne bidatler peyda olub alemü bu taife ile doldururlar. İçlerinde ağır ulu feli nice kimesneler ulufesinin dokuz akçesini iki üç yüz guruşa bir ecnebiye satub veledimdir deyü getirüb taife-i mezbureye ilhak eder. Velediş dedikleri bidat bu yüzden olanlardır" (Koçi Bey Risalesi, s. 53). Sipahi oğlu namıyla ocağa intisap eden kişilerin sayıları hiç de azımsanmayacak kadar fazla olup ocağın bozulmasında bunların da çok büyük etkisi olmuştur (Fodor, 1986, s. 221).

Yine Yeniçeri Ocağı'nın başlangıcında ocağa belli başlı milletten insan devşirilirken zamanla bunun da çerçevesi genişletilmiş ve hemen hemen her milletten insan ocağa dolmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üzere, klasik dönemde devşirme kanununda uyulan en önemli nokta devşirmelerin Hıristiyanlardan oluşmasıydı. Fakat zamanla buna da artık itibar edilmemiştir. Bu hususta siyaset--namelerin görüşleri şöyledir; "...kullar umum üzere devşirmeden olup gayri taifeden olmak memnu idi. Devşirme dahi Arnavut ve Bosna ve Rum ve Bulgar ve Ermeni taifesine mahsus olub gayri taifeden olmak memnu idi..." (Koçi Bey Risalesi, s. 31). "Şimdiki hal ise eksen İstanbul'un şehr oğlanları ve Türk ve Ermeni ve Çingane oğlanları olub, on oğlanda bir sahıhçe devşürme ve yahud kul cinsi yokdur (Kitab-ı Müstetab, s. 26). Ve harem-i hümayuna hilaf-ı kanun ve Türk ve Yörük ve Çingane ve Yahudi ve bi-din ve bi-mezheb ve nice kallaş u ayyaş şehir oğlanlar girer oldu. Bundan böyle bir tedarük görülmezse ve ze'amet ve tımar erbabına verilmezse bu derme çatma asker ile din ü devlete layık bir hidmet görülmez, bir maslahat tamama ermez" (Koçi Bey Risalesi, s. 38). Kavanin-i Yeniçeriyan da aynı hususa değinilmektedir. Önceden yeniçeri olmaya layık olmak için gereken bazı şartlar artık aranmaz olmuş, yeniçerilik için hiç tercih edilmeyen Türkler ocağa dolmaya başlamışlardır. Yazar Türk, Gürcü ve Kürtlerin ocağa yaklaştırılmamasını ısrarla vurgulamaktadır. Devşirme için alınacaklar Hıristiyan olmalıdır. Aynı zamanda şehirli ve zanaatkâr Hıristiyanlar da ocağa yaklaştırılmamalıdır (Fodor, 1986, s. 219-220).

Koçi Bey ve Kitab-ı Müstetab ile Kavanin-i Yeniçeriyan yazarları devşirme kanununda meydana gelen arızaları eleştirirken

durumun düzeltilmesi için herhangi bir öneride bulunmazlar. Konuyla ilgili olarak sadece Kitabı Müslimin yazarının bir tavsiyesi vardır. Onun önerisine göre, devşirme işi için genç yaya-başılar görevlendirilmekte fakat bunların yerine ihtiyar bir yaya-başı görevlendirilmelidir. Gençler rüşvete ve benzeri yolsuzluklar yapmaya elverişli kişiler oldukları için Rumeli’nde büyük bir zulüm yapılmakta, reayaya zarar verilmektedir. Yazar bu görüşlerini şöyle devam ettirir: “...Salih ihtiyar kişi ola ve yanında yeniçerileri dahi ihtiyar ola, hiç delükanlu yiğit olmaya. Ve yanınca bir müstakim mazul kadı ki geldiği gibi terakki kadılık virile ve vilayetin sancak beğleri ve toprak kadıları dahi bunlara nazır olalar ki bir akçe rüşvet yemeyeler. Bu takdirce hem giden yaya-başı bir salih ihtiyar pir kişi gerekdür ve yanında olan yeniçeriler dahi her bölükden koca yeniçeriler gerekdür. Delükanlu sermest bu asl hizmete gitmek reva değildir. Zira kafirün oğlın almağa giderler, guyaki canın alurlar, canın virmez cümle malin virür, sonra mal-i padişahiye bu hususdan çok noksan gelür, memleket bununla harab olur...” (Kitabu Müslimin, s. 106-107).

Yeniçerilerin usulsüz bir şekilde sayısının artması askeri sistemi bozduğu gibi ekonomiye de büyük bir yük getirmekteydi. Özellikle, yeniçeri maaşlarının ödenmesi hazineyi oldukça zora sokmakta, düşük ayarlı para ile yapılan ödemelerden sonra yeniçeriler ayaklanmaktaydı. Mehmet Paşa, “Şefaate ve rica ile birer takrib ile yeniçeri ve sair ulufeli askeri zümresine intisap ile kimi tekaüt kimi nefer ulu fesi intisap idüb ol cihet ile beytü’l mal-i müslümine gadrleri zahir vafir adem olduğu mütevarittir” demek suretiyle bu hususun altını çizmekte ve gerekli önlemlerin alınmasını istemektedir (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, s. 89). Kitab-ı Müstetab yazarı da bu konuya dikkat çekmekte ve “...Bu takdirce ayruk hazinede bereket mi kalur veyahut kul taifesine hazine kifayet etmek ihtimali mi olur ve her sene içeru hazineden altmış yetmiş kise filori çıkarmaya mutad oldular. Ol dahi mevacibe kifayet etmez oldu ve nice yıldır kul taifesine ulufeleri kesik para verilmekle ve tedbir görülmeyüb bu veçhile daima su-i tedbir kanun-i kadim gözetilmemek ile celaliler ve zorbalar ve fitne ve fesatlar zuhur idüp ila’l-an memleketler ve reaya ahval-i muhtel ve müşevveş ve kul taifesi dahi üslub-ı sabıktan çıkup ahval-i alem nice husus ile ihtilale varmıştırdemektedir” (Kitab-ı Müstetab, s. 2-3).

Yeniçeri teşkilatının bozulmasıyla ilgili bir diğer husus da Acemi Oğlanlar Ocağı’nın eskisi gibi görevlerini ifa etmemesidir. Acemi Ocağı’nın düzeltilmesiyle ilgili öneri yine Kitabı Müslimin yazarından gelmektedir. Eserde eski zamanlarda Acemi oğlanlarının İstanbul’a getirilmelerinden sonra Türk’e verildiği burada çift sürdükleri, fakat bunun onlar için hiçbir yarar sağlamadığı ifade edilmektedir. Bunun yerine, acemiler İstanbul’a getirilir getirilmez bölük halkına teslim edilmeli ve burada onlara askerlik eğitimi verilmelidir. Bu eğitimin sonucunda, acemiler yeniçeri oldukları zaman kırk yıllık yeniçeriden daha maharetli olacaklardır. “Fakat ve illa böyle olmayub girü eski hal üzere konulursa Türk’ten alub yeniçeriliğe ve sipahiliğe çıktıklarında nice yıl menfaate yaramazlar sonra eğer sipahiliğe dahi çıkarsa ne at eğerlemek bilürler ve ne dülbentlerin sarmak bilürler. Pes ta sakallan ağarıncağa değin ancak sipahiliği ve yarak kullanmağı öğrenirler. Ol vakt hod pir olurlar öğrendikleri hiç menfaate yaramaz olur. Hizmete dahi varsalar mal-i padişahi cemine hiç kadir olamazlar” (Kitabu Müslimin, s. 93).

Ocağa dâhil olan yabancıların, ocağın nizamına uymadan ve gerekli eğitimi almadan önemli görevlere getirilmeleri de eleştirilen ve düzeltilmesi istenilen bir diğer husustur. Bu konuda Kitab-ı Müstetab’da geçen şu satırlar oldukça ilginçtir, “...ecnebilere dirlik ve mansıb ve sancak ve beğlerbeğilik virilmekle ecnebi olanlar tarikten gelen kurallara galip olup ve ziyade olmuşlardır” (Kitab-ı Müstetab, s. 8). Koçi Bey de bu gerçeği sezmiş ve bu konudaki endişelerini şöyle dile getirmiştir, “...bundan böyle bir tedarük görölmezse ve ze’amet görölmez, bir maslahat tamama ermez...” (Koçi Bey Risalesi, s. 38).

Yeniçerilerin sayılarının bu denli artmış olmasına rağmen, onlardan alınan verim de bu nispetle düşmüştür. Yeniçerilerin pek çoğu korucu veya tekaüd bahanelerine sığınarak sefere gitmekten imtina etmektedirler (Fodor, 1986, s. 222). Sefere gitmeyenlerin sayısı hiç de küçümsenmeyecek kadar çoktur. Siyaset-namelerin verdiği bilgiye göre bu sayı takriben 7.000 kişidir. Bunların 1.000 tanesi sakat veya ihtiyarken geri kalanı “...akça kuvvetiyle eksen korucu ve tekaüd namında deftere kayd itdirilmişlerdir” (Kitab-ı Müstetab, s. 10). Kanuni Sultan Süleyman zamanında korucu olanlar ancak 20-30 kişiyken daha sonra bu sayı oldukça artmıştır: ...Şimdi ise oda korucusu deyü bunca bin nefer koruculuk ihdas eylediler (Kitab-ı Müstetab, s. 10). Örneğin Eğri seferine 40.000 yeniçeriden ancak 30.000 katılmıştır. Yeniçerilerin çok az miktarının sefere iştirak etmelerine rağmen, “mevcud on bin nefer sefere varılmadığı takdirce girü sefere memur defterde yazılan yirmi bin yeniçerinin ulufelenin bi-kusur serdardan mevcuddur deyü alurlar ve iş bu sefere varmayan on bin neferin seferde virilen iki kıst ulufeleri tamam yüzbin altından ziyadedir” (Kitab-ı Müstetab, s. 16). Defterdar Sarı Mehmet Paşa, bu durumda olan yeniçerileri raiyet defterine yazmayı ve bunların devlete olan yüklerini azaltmayı teklif etmektedir (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, s. 88). Devlet, paşanın görüşünü desteklemiş olmalı ki, sefere gitmeyen yeniçerilerin tespit edilmesi, onların yeniçerilikten çıkartılıp raiyet yazılmaları yönünde büyük gayret sarf etmiş ve pek çok bölgenin idarecilerine hükümler yollamıştır (Özkaya, 1965, s. 78).

Öte taraftan, bu kadar yeniçerinin koruculuk bahanesiyle taşraya çıkması, taşrada güvenlik zaafına ve düzenin bozulmasına neden olmuştur. Bu mevkiler rüşvet karşılığında alındığından, görevde olan yeniçeriler verdikleri rüşveti karşılayabilmek için halka zulüm yapmaktan geri kalmamışlardır. Yine siyaset-namenin diliyle söylenecek olunursa “...vilayeti yakub harab ederler; zira ol kolluğa virdüğü akçe iyilik ile tahsil mümkün olmayacak (Fodor, 1986, s. 222). Yeri gelmişken yeniçeriler ile ilgili bir diğer

husus da Osmanlı topraklarının pek çok yerine dağılmış olmaları nedeniyle buldukları topraklarda reyaya zulümleridir. Koçi Bey ...bölük taifesinde cari olan kanun ki İstanbul ve Edirne ve Bursa beyinde olan kura ve kasabatta sakin olmaktadır. Cari olan kanun bil-küllüye feramüş olunub kimi Budin ve Bosna serhaddinde ve Mora ve kimi Gürcistan ve Acem serhadlerine varunca perakende olub etraf ü eknafa müstevli olmuşlardır. Ve kura ve kasabatı kabza-i tasarruflarına almışlardır” (Koçi Bey Risalesi, s. 53) diyerek kanun-ı kadimde yeniçerilerin İstanbul, Edirne ve Bursa’da bulduklarını fakat sonraları bunların buldukları alanların genişlemesi sonucunda yeniçerilerin zulümlerinin artırdığını belirtmektedir. Osmanlı tarihinin kaynaklarından birisi olan mühimme defterleri yeniçerilerin taşrada yaptıkları zulümler ile doludur.

Sonuç

Hükümdarlara öğüt vermek için yazılan siyaset-nameler XVI. yüzyıldan itibaren nazarı meselelerden ziyade günlük problemlere yönelik yazılmaya başlanmıştır. Bu durumda özellikle Osmanlı Devleti’nin eski gücünü kaybetmesi etkilidir. Dolayısıyla Osmanlı devlet adamları ve uleması artık devlet cihazında ve reyada meydana gelen değişim ve dönüşümü fark etmişlerdir. Fakat onlardan pek çoğu dünyanın ve devletin artık eskisi gibi olmadığını farkına varamamış, sürekli Kanuni Sultan Süleyman dönemini referans alarak hükümdarlara kanun-ı kadime dönme teklif etmişlerdir. Öte yandan bazıları meseleleri ortaya koyarken çözüm önerileri sunamamış, sadece problemleri tespit etmekle yetinmiştir. Buna karşılık incelediğimiz siyaset-namelerin yeniçeri ocağının geçirdiği değişimler hakkında verdikleri bilgilerin yerinde olduğu gözlenmektedir. Siyaset-namelerin yeniçeri ocağı hakkında belirttikleri görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz. Yeniçeri Ocağı’na yeniçeri olmaya münasip olmayan işe yaramaz kişiler katılmıştır, bu unsurların etkisiyle ocağın öteden beri devam edip gelen hiyerarşisi bozulmuştur, yeniçeri sayısı sürekli artmasına rağmen, bunlardan alınan hizmet büyük ölçüde azalmıştır, yeniçerilerin artan sayısı nedeniyle hazine boşalmıştır, rüşvet, yolsuzluk ve mevkilerin alışverişi sebebiyle devlet kurumları işlevini yitirmiştir. Bununla birlikte yukarıda da temas edildiği üzere siyaset-nameler genellikle sonuçlar üzerinde durmakta, bozulma ve çözülmenin ortaya çıkmasında etkili olan sebepleri pek fazla nazarı dikkate almamaktadır. Yine, tespit edilen bozulmaların giderilmesi için ıslahat tekliflerinden uzak görünmektedirler. Çalışmamıza kaynak teşkil eden siyaset-namelerden Kitabı Müslimin dışında ıslahat tekliflerinde bulunan siyaset-name yazarı mevcut değildir. Geri kalanlar ise yeni dönemin şartlarını dikkate almamışlar, bu yüzden hep eski dönemlerin -yani kanun-ı kadimin- örnek alınmasını istemişlerdir. Bütün bunlara rağmen, Osmanlı modernleşmesine giden yolda ve konumuz açısından Yeniçeri Ocağı’nı düzeltmeye yönelik çalışmalarda siyaset-namelerde yer alan tespit ve öneriler ufuk açıcı olmuş ve yöneticilerin dikkatini çekmiştir. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılma düşüncesi ve ocağın ortadan kaldırılma teşebbüsünde bu raporlar bir temel teşkil etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Beyhan, M. A. (1999). Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler, Osmanlı, (7) Bülbül, Z. (2000). Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi, Nobel Yayıncılık.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, (2000). Nesayihü’l- Vüzera ve’l Ümera, H. Ragıp Uğural (Sad.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Fodor, P. (1986). Bir Nasihat-name Olarak Kavanin-i Yeniçeriyen, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 1, 217-224.
- Gül, A. (2020). 18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İlgürel, M. (1993). Yeniçeri, MEB İslam Ansiklopedisi, 13, 387-388.
- İnalçık, H. (2000). “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren Yayınları.
- Koçi Bey (1988). Koçi Bey Risalesi, Yılmaz Kurt (Haz). Ankara: Akçay Yayınları.
- Mehmet Neşri, (1990). Kitab-ı Cihan-Nüma, F. Reşit Unat-M. Altay Köymen (Yay). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Oğuzoğlu, Y. (2000). Osmanlı Devlet Anlayışı, Eren Yayıncılık.
- Okumuş, E. (2021/2). Defteri Mehmed Paşa’nın Nesayihu’l-Vüzera Ve’l-Ümera Başlıklı Eseri Çerçevesinde Siyaset Düşüncesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(2), 453-484.

- Öz, M. (1997). Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumları, Dergah Yayınları.
- Özcan, A. (1994). Devşirme, TDV İslam Ansiklopedisi, IX, 254-257.
- Özcan, A. (1999). Osmanlı Askeri Teşkilatı, Osmanlı Devleti Tarihi, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.). Irrica, 1. 337-371.
- Özkaya, Y. (1965). Anadolu'daki Yeniçerilerin Düzensizliği, DTCF Dergisi, XXIII, 74-90.
- Shaw, S. (1994). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Mehmet Harmancı (Çev.), İstanbul: E Yayınları.
- UĞUR, A. (1986). Osmanlı Siyaset-nâmelerine Göre Düzendeki Bozukluğun Sebepleri (Bilhassa Esnaf ve Sanatkâr Yönünden), XXI. Ahilik Bayramı Türk Kültürü ve Ahilik Sempozyumu (Kırşehir, 13-15 Eylül 1985) Tebliğleri, İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, 211-220.
- Uğur, A. (2001). Osmanlı Siyaset-nameleri, Kültür ve Sanat Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). Osmanlı Tarihi, 2, Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1945). Devşirme, MEB İslam Ansiklopedisi, 3, 563-565.
- Uzunçarşılı, İ. H., (1943). Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, 1, Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, M. A. (1999). Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Kardelen kitabevi.
- Vryonis Jr, S. (2002). Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi, Mehmet Öz (Çev.). Söğüt'ten İstanbul'a içinde, Oktay Özel-Mehmet Öz (Der.) Ankara: İmge Kitabevi, 517-554.
- Witteck, P. (1995). Devshirme and Shari'a, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, 17(2), 271-278.
- Witteck, P. (1999). Devşirme ve Şeriat, Mehmet Öz (Çev.). Türkiye Günlüğü Osmanlılar özel sayısı, (58).
- Yücel, Y. (1988). Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Kitab-ı Müstetab, Kitabı Mesalihi'l Müslimin Menafii'l Müminin, Hırzû'l Müluk, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yücel, Y., Sevim, A. (1991). Türkiye Tarihi, II, Türk Tarih Kurumu.